

ՀԱՅՈՅ ՊՈԼՍՈՅ ՎԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ԴՊՐԵՎԱՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ.
ԳԻՏԱՔՆԱԿԱՆ ՀԱՅԵԱՅՔ Ի ՆԵՐՔՈՅ ԿՈՂՄԱՆԷ

Նոգեւոր լուսաւորութիւնը մշտապէս Հայ Եկեղեցու սրբազան առաքելութեան կարեւորագոյն բաղադրիչներէից է եղել, այժմ եւս է ու լինելու է առյաւէտ: Ընդհանրապէս ուսումն ու կրթութիւնը, դաստիարակութիւնը մեր Առաքելական կառոյցի հայրերի յատուկ հոգածութեան եւ ուշադրութեան ծիրում են եղել: Եւ ամենեւին պատահական չէ, որ Գարեգին Բ. Ներսիսեան կաթողիկոսը ժամանակին շեշտել է՝ «Մարդ ոչ ուսեալ, է կորուսեալ»¹: Նոյն խնդրով էր մտահոգ Մկրտիչ Ա. Խրիմեան հայրապետը, երբ ասում էր. «Աշխարհի լոյսերը բաւական չեն մեր կեանքի համար, եթէ մենք մտքի լոյս չունենանք, այն է՝ ուսում եւ կրթութիւն...»²:

1901 թ. Թուրքիայի միայն 33 գաւառներում եղել է 478 հայկական վարժարան, ուր ուսանել է 38 274 տղայ, 15 640 աղջիկ, եւ դասաւանդել է 1005 տղամարդ ու 398 կին ուսուցիչ³: Ընդ որում՝ բերուած տուեալները սպառիչ չեն, որովհետեւ հայկական կրթարանների մասին տեղեկութիւններ հաղորդող միայն «Ա.» տետրակն է հրատարակուել՝ արձանագրելով անցեալ դարասկզբին տիրած իրավիճակը, որ 1915-ին կտրուկ փոխուելու էր: 2020-ին Ստամբուլի Բիլգի համալսարանի սոցիոլոգիայի եւ կրթական աշխատանքների բաժանմունքը մի ուշագրաւ գիտաժողով է կազմակերպել՝ «Թուրքիայում փոքրամասնութիւնների դպրոցները եւ փոքրամասնութիւնների կրթական իրաւունքը. անհաւասարութեան եւ վերանալու դէմ հարիւրամեայ պայքար» խորագրով⁴: Այս գիտաժողովի ընթացքում ազգային փոքրամասնութեանց իրաւունքներ

¹ Տէս ԳԵՒՈՐԳ ՄԱԴՈՅԵԱՆ, Հայկական ընտանիք, Երեւան, 2018, էջ 38:

² Անդ:

³ Տէս «Վիճակացոյց գաւառական ազգային վարժարանաց Թուրքիոյ», Տետր Ա., Կոստանդնուպոլիս, 1901, աղյուսակ 33. http://greenstone.flb.sci.am/gsd/collect/-hajgirqn/book/vichakacuyc_1901.pdf:

⁴ Տէս <https://allturkey.org/1168/jonpphiaynol-16-haykական-դպրոց-է-մնացել/>:

րի ուսումնասիրությունները զբաղվում են միջազգային խմբի (Minority Rights Group) Թուրքիայի գծով համակարգող Նուրջան Քաեան (Nurcan Kaya), Վկայակոչելով Bianet.org լրատուական կայքը, յայտարարել է, որ «Օսմանեան տիրապետության ժամանակաշրջանում փոքրամասնությունները 2596 դպրոցներից այսօր ընդամենը 22 դպրոց է գործում Թուրքիոյ մէջ»: Իր զեկոյցում նա ի մասնաւորի ասել է. «Թուրքիայում ներկայումս ընդամենը 16 հայկական, 5 յունական եւ մէկ հրէական դպրոց է գործում: Թէեւ փոքրամասնությունների դպրոցները մասնաւոր եւ օտարներին պատկանող չեն, սակայն նրանք իրենց կարգավիճակի վերաբերեալ օրէնսդրութիւն չունեն եւ յիշատակում են միայն իրենց անուններով: Լինելով Թուրքիայի Հանրապետության քաղաքացիներ՝ այդ մարդիկ սեփական երկրում որպէս «պատանդ» են ապրում», — ասել է նա»⁵: Սրան պէտք է զուգահրել գրող-հրապարակախօս տիկնոջ 2012-ին հնչեցրած տուեալները, ուր գրեթէ բոլոր ցուցանիշները նոյնն են, սակայն հայկական դպրոցների թիւը 15 է⁶:

Թուրքիայում հայկական գիտակրթական եւ մշակութային ներկայութիւնը շարունակական եւ խորին ուսումնասիրութեան կարիք ունի, եւ այս ուղղութեան հետազոտությունները խրախուսելի եւ սպասուած են:

Հրամանաւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգնի Երկրորդի Վեհափառ եւ Սրբազնագոյն Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց՝ Մայր Աթոռի հրատարակչութիւնն ի լոյս է ընծայել Յարութիւն վարդապետ Տամատեանի՝ «Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքութեան վանական-դպրեվանական կեանքը» աշխատութիւնը⁷: Առաջինն ուշադրութիւն է գրաւում այն, որ գրքի խմբագրութիւնն իրականացրել են պատմական գիտութիւնների թեկնածուներ, Գէորգեան Ճեմարանի եւ Վազգէնեան հոգեւոր դպրանոցի երկարամեայ սիրուած դասախօսներ Աւետիս Յարութիւնեանն ու Անի Ֆիշենկճեանը: Սա մի հանգամանք է, որ շեշտում է հրատարակչութեան լուրջ վերաբերմունքը գործին: Այստեղ ցաւով պէտք է նկատենք, որ վերջին տարիներին Հայաստանեան որոշ «հրատարակչութիւններ» գրքերը «թողարկում» են ընդհանրապէս առանց խմբագրական եւ սրբագրական միջամտութեան: Եւ թերեւս հէնց այս պարագայում է շահեկանօրէն առանձ-

⁵ Անդ:

⁶ Տե՛ս <https://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-minority-schools-problems-inquired-18581>

⁷ Ս. էջմիածին, 2023, 184 էջ:

նանում Մայր Աթոռի հրատարակչությունը, որ սրբօրէն պահում է գրատպութեան դարաւոր օրէնքները: Նոյն բժախնդրութիւնը նկատելի է նաեւ էջկապի-էջադրման հարցում, երբ Մայր Աթոռի ձեւաւորողները կիրառում են աւանդական պահանջներ, որ թերեւս անյայտ են մերօրեայ շատ տպագրատների (իբրեւ օրինակ յիշենք յատկապէս «կախեալ» կամ «ջարդած» տողերի երեւոյթը, որ անցեալում գրեթէ բացառուած էր, իսկ հիմա ասես «պարտադիր» է դարձել):

Գալով խնդրոյ առարկայ հրատարակութեանը՝ նախ նկատենք, որ այն Յարութիւն Տամատեանի վարդապետական թեզն է՝ երկարատեւ եւ քրտնաջան աշխատանքի, անքուն գիշերների արգասիք: Եւ միայն իր այս գրուածքը Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցում ներկայացուող չափանիշների համապատասխանութեամբ շարադրելով եւ հրապարակային կերպով պաշտպանելով է երիտասարդ աբեղան արժանացել վարդապետական աստիճանի: Սրանով իսկ կարելի է արձանագրել, որ գիտական բոլոր պահանջներն արդէն իսկ բաւարարուած են եղել պաշտպանութեան ժամանակ, այլապէս արդիւնքը (յանձնախմբի որոշումը) որեւէ դէպքում չէր կարող լինել դրական: Գրքի առաջին իսկ էջերում կարելի է նկատել հեղինակի կրած դժուարութիւնների, գիտակցուած պատասխանատւութեան ակնարկներ: Տամատեանը խոստովանում է՝ «Այս ինքնին աննախընթաց, սակայն նոյնքան խորհրդաւոր, ծրագիր մըն էր, որով Պոլսոյ Պատրիարքութեան եւ Ամենայն Հայոց Հայրապետական Աթոռոյ միջեւ եկեղեցաբանական նոր համագործակցութեան մը սկիզբ կը դրուէր»⁸: Անկախ հեղինակի նշումներից, անշուշտ, կարելի էր ենթադրել, որ Կոստանդնուպոլսի պատրիարքութեան կառույցների պատմութիւնը քննելիս խոչընդոտները շատ էին լինելու: Սակայն, ինչպէս գիտենք, բոլոր դժուարութիւնները նահանջում են, երբ հաւատքն ու սէրն են դառնում գերակայ, առաւել եւս, երբ ապրում եւ ստեղծագործում ես Աստուածորդու մատնանշած վայրում՝ առաքելապատիւ Գրիգոր Լուսաւորչի հիմնած սրբավայրում. «Մայր Աթոռոյ միաբանութիւնը, վանական մթնոլորտը եւ մատենադարանը, արդէն իսկ յոյժ նպաստաւոր պայմաններ ստեղծած էին նուաստիս, որպէսզի սկսէի ուսումնասիրութեան եւ Մայր Աթոռոյ վարդապետական համակարգին զուգահեռ լծուէի աշխատանքին»⁹: Ինչպէս դիտելի է Նախաբանից բե-

⁸ Անդ, էջ 5:

⁹ Անդ:

րեալ հատուածներին, այս բաժնում հեղինակն անմիջական զրոյց է վարում ընթերցողի հետ՝ կիսելով իր յոյզերն ու ապրումները: Սակայն ոճն իսկոյն փոխում է, երբ սկսում է բուն շարադրանքը: Այն ներկայանում է Ա. (էջ 13), Բ. (էջ 30), Գ. (էջ 139) գլուխներով, Եզրակացութեամբ (էջ 151) եւ Յաւելուածով (էջ 157): 176-րդ էջին Օգտագործուած գրականութեան ցանկն է, որով եւ աւարտում է գիրքը:

Առաջին գլուխը՝ «Ակնարկ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան Արմաշ վանքին», բաղկացած է 8 ենթաբաժնից, որոնցում մանրամասն եւ համակողմանի տեղեկութիւններ տալով քննուող նիւթի վերաբերեալ, հեղինակը համապատասխան կերպով վերլուծում եւ մեկնում է հանգամանքները: Յաջորդող՝ «Կ. Պոլսոյ վանական (դպրեվանքի) կեանքը» վերնագրուած երկրորդ (5 ենթագլուխ) եւ երրորդ՝ «Վանական կանոնները ազգային սահմանադրութեան գծով» (9 ենթաբաժին) վերտառեալ գլուխներում մշտապէս նկատելի են հետազօտողի քաջատեղեակութիւնը, համապարփակ եւ խորին իմացութիւնը:

Տարբեր աղբիւրներից հաւաքուած վկայութիւնները, փաստերն ու տեղեկութիւնները ամբողջական պատկեր են ստեղծում, ընթերցողին ծանօթացնելով այն անբաւելի հոգեւոր հարստութեանը, որ ստեղծուել եւ կուտակուել է պոլսահայոց վանական եւ դպրեվանական կեանքի դարաւոր ընթացքում: Սա վստահաբար մի նիւթ է, որ կարօտ է մշտամնայ ուշադրութեան եւ նորանոր ուսումնասիրութիւնների:

ԱՐՄԷՆ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ
Բանասիրական գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ

